

Rozšírenie medveďa hnedého

v severozápadnej časti Slovenska v minulosti a dnes

Michal Kaláš

Populácia medveďa hnedého (*Ursus arctos*) má na území Slovenska stúpajúcu tendenciu. Len v oblasti Krivánskej Fatry sa počet jedincov koncom 70. rokov 20. storočia odhadoval na 17–18 ks (JANÍK 1982), pričom v roku 2011 tu bolo počas pravidelného stacionárneho monitoringu zistených 37 medveďov. Navyše posledné číslo určite nepredstavuje celkový počet jedincov v tomto národnom parku (KALÁŠ 2012a). Napriek tomu oficiálne údaje hovoriace o takmer dvoch tisíckach medveďov na Slovensku treba brať so značnou rezervou. Podobne sa žiada pristupovať aj k otázke rozširovania recentného areálu. Súčasné ojedinelé výskyty jedincov mimo areál ešte neznamenajú, že sa hranica rozšírenia výraznejšie mení.

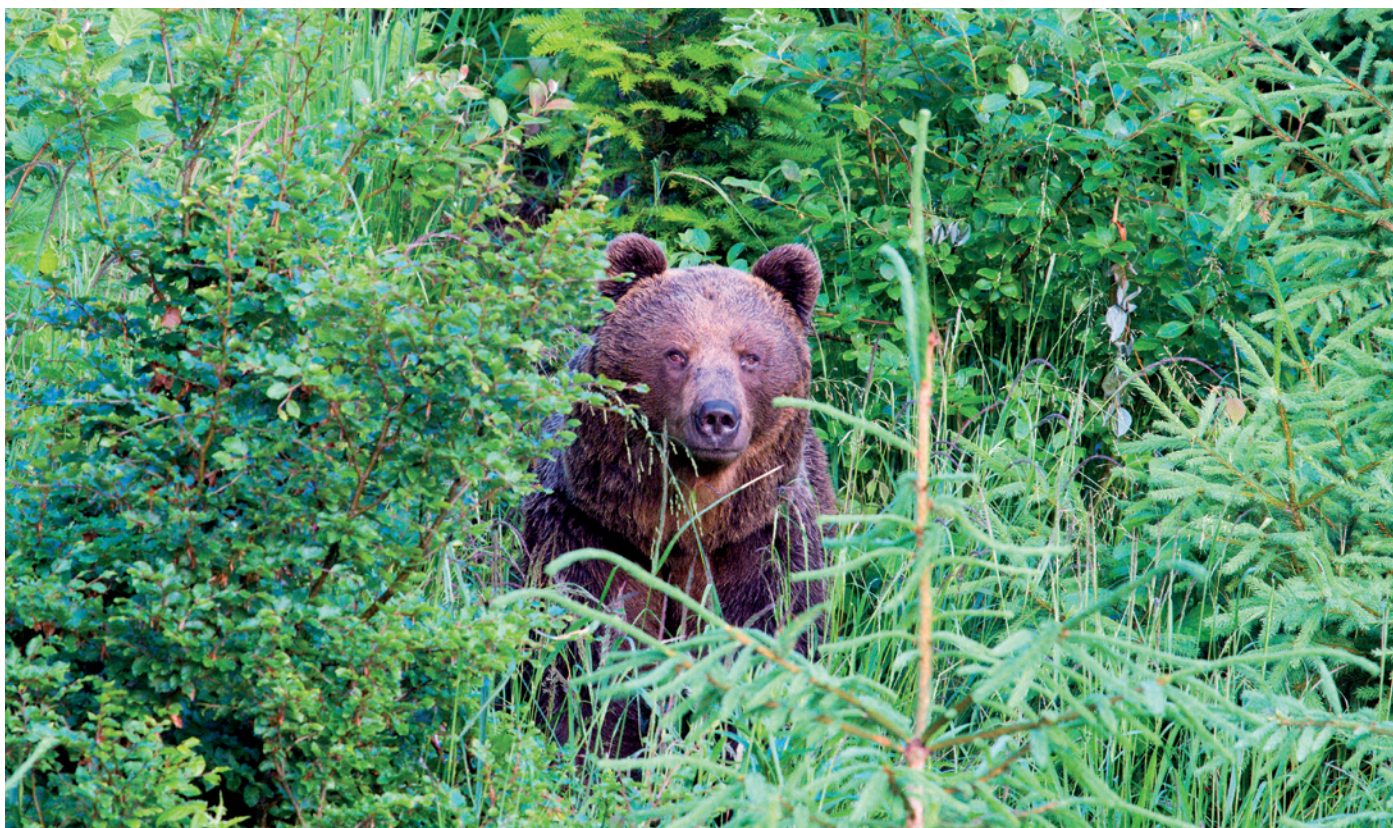
Modelové územie

Pre prenikanie medveďa zo Slovenska na Moravu zohrávajú kľúčovú úlohu viaceré orografické celky. Jednak sú to príhraničné pohoria, ku ktorým patrí Kysucká vrchovina, Oravská Magura, Kysucké Beskydy, Turzov-

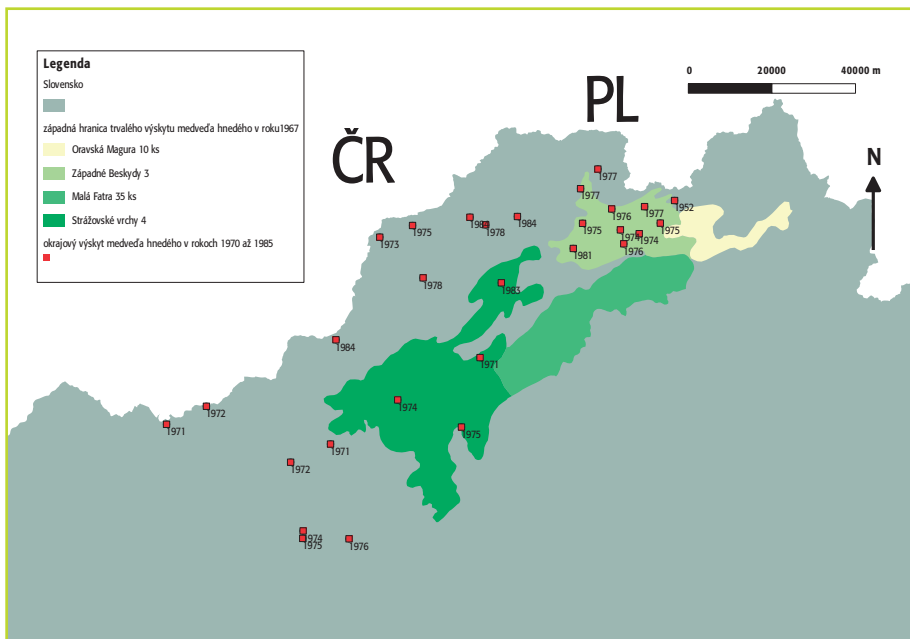
ská vrchovina, Jablunkovské medzihorie, Javorníky a severná časť Bielych Karpát. Vzdialenejšie pohoria, predovšetkým Malá Fatra, v menšej miere aj Strážovské vrchy, predstavujú stabilný zdroj populácie. Celková plocha územia má orientačnú výmeru 4 300 km².

Výskyt medveďa v 60. až 80. rokoch 20. storočia

Historický pohľad je pre pochopenie situácie súvisiacej s aktuálnym rozšírením druhu veľmi dôležitým východiskom. Na jeho základe sa totiž dozvedáme celý rad zabudnu-

V posledných desaťročiach je v SR zjavný rastúci populačný trend medveďa hnedého, výnimkou nie je ani územie národného parku Malá Fatra.

Obrázok 1 Mapa znázorňujúca sz. hranicu rozšírenia medveda hnedého na Slovensku v roku 1967 a jednotlivé výskyty tejto šelmy v 70. až 80. rokoch 20. storočia

tých, či ináč prehliadaných skutočností. V súčasnej dobe sa často a nepodložene tvrdí, že medveď oproti minulosti rozširuje hranicu areálu rôznymi smermi. Toto tvrdenie nie je, prihladnuc na dáta z minulosti, celkom korektné.

Z obdobia 60.–80. rokov 20. storočia sa zachovalo množstvo informácií o ojedinelých, ale tiež pravidelnejších výskytoch jedincov mimo stály areál, a to v rôznych kútoch Slovenska (RANDÍK 1971), (JANÍK *et al.* 1986). Už vtedy sa medveď ukázal v okresoch Púchov, Trenčín, Nové Mesto nad Váhom, Myjava, Topoľčany, Nitra, Krupina, Rimavská Sobota a dokonca aj Košice.

Vo vzťahu k názvu príspevku sa ako zaujímavé javia údaje zo sz. časti krajiny. Stručný, chronologický prehľad poukáže na prítomnosť medveda v lokalitách, kde je aj v súčasnosti zriedkavým a nečakaným návštevníkom.

Z korešpondencie medzi chránenými územiami (NP Malá Fatra a CHKO Biele Karpaty) sa dozvedáme, že ešte v roku 1989 bol v oblasti Bielych Karpát pravidelný výskyt približne 5 jedincov, z čoho bol jeden samec s hmotnosťou okolo 200 kg a tiež vodiaca medvedica. Dá sa teda predpokladať, že v danej oblasti mohlo dochádzať aj k reprodukci. Výskyt sa sústreďoval na severnú časť pohoria.

Mortalita

Oprávnenu otázkou, na ktorú treba v súvislosti s rozširovaním populácie zodpovedať, je aj lov, respektíve celková mortalita jedincov. Práve moderná doba prináša pre dávnejšiu minulosť fenomén skoro neznámy – dopravnú mortalitu. Za roky 1997–2011

predstavovali tieto prípady v oblasti Krivánskej Fatry viac ako štvrtinu celkovej známej mortality medvedej populácie (KALAŠ 2011).

Po zavedení celoročnej ochrany medveda hnedého v roku 1932 sa začal tento opätovne loviť v roku 1962. Získal presné údaje

o ulovených jedincoch vo vybraných pohoriach modelového územia je obtiažne. Zvlášť, ak sa jedná o staršie dáta (1962–1990). Uvedený prehľad preto nie je kompletný, no v dostatočnej miere vykresľuje situáciu.

Ako zjavný paradox obnovenia lovu v 60. až 80. rokoch možno vnímať samotnú výšku povoleného odstrelu. Napr. už v roku 1969, teda dva roky po vyhlásení CHKO Malá Fatra, boli v tomto území ulovené minimálne 2 jedince. O ich vekovej, hmotnostnej a pohlavnej štruktúre sa podobne ako v mnohých ďalších prípadoch nedochovali na zmienenom pracovisku bližšie údaje, čo je pochopiteľne na škodu. V rokoch 1976–1978 boli strelené prinajmenšom ďalšie 4 medvede, z toho v roku 1977 samec s hmotnosťou 200 kg. Pri stave populácie, ktorej odhad bol v tom čase (druhá polovica 70. rokov) v CHKO Malá Fatra 17–18 ks, sú tieto hodnoty značné. Na porovnanie, aktuálna celková známa priemerná ročná mortalita medveda v NP Malá Fatra a jeho OP (1999–2012) dosahuje hodnotu 5,14, v prípade lovu samotného je to iba 2,78 ks/rok. Podľa dostupných údajov možno usúdiť, že rast populácie medveda v uvedenom chránenom území nebol nijako veľký. V zápise KNV z roku 1989 sa udáva, že v oblasti NP Malá Fatra (zmena kategórie z CHKO v roku 1988) žije približne 20 medvedov, pričom sa v danom roku požaduje odstrel 6 ks!

Tabuľka 1 Orientačný prehľad výskytu medveda hnedého v rokoch 1963–1989 v hraničnej oblasti
Zdroj: Janík *et al.* (1986)

Rok	Lokalita (prípadne k.ú.)	Poznámka
1963	Kolárovice, Petrovice, Štiavnik	
1971	Sádočné	škody na ovciach
1971	Stará Myjava	
1972	Bystřice pod Lopeníkem	útok medveda na pastierskeho psa
1972	Veľká Javorina	nelegálne strelený viac ako 100 kg medveď
1973	Makyta	vizuálne pozorovanie
1975	Horná Mariková	uhynutý medveď
1976	Pulčín	vizuálne pozorovanie
1976	Lidečko	pozorovanie vodiacej medvedice
1976	Veľký Javorník	pozorovanie vodiacej medvedice
1976	Střelná	stopová dráha
1977	Nový Hrozenkov	škody na včelstvách
1978	Leskové, Podťaté	stopová dráha so zadnou stopou 29 x 20 cm ¹
1980	Halenkov	škody na ovciach
1980	Brumov	stopová dráha
1980	Nový Hrozenkov	škody na ovciach a včelstvách
1980	Horní Lideč	vizuálne pozorovanie, objavený zimný brloh (Lemešná)
1981	Leskové	objavené dva brlohy plus vizuálne pozorovania
1982	Leskové	vizuálne pozorovanie
1984	Horné Srnie	vodiaca samica
1984	Horné Srnie	vodiaca samica
1987	Vršatec	
1989	Brumov	medveď prikrmovaný návštevníkmi pri Pivovarskej chate

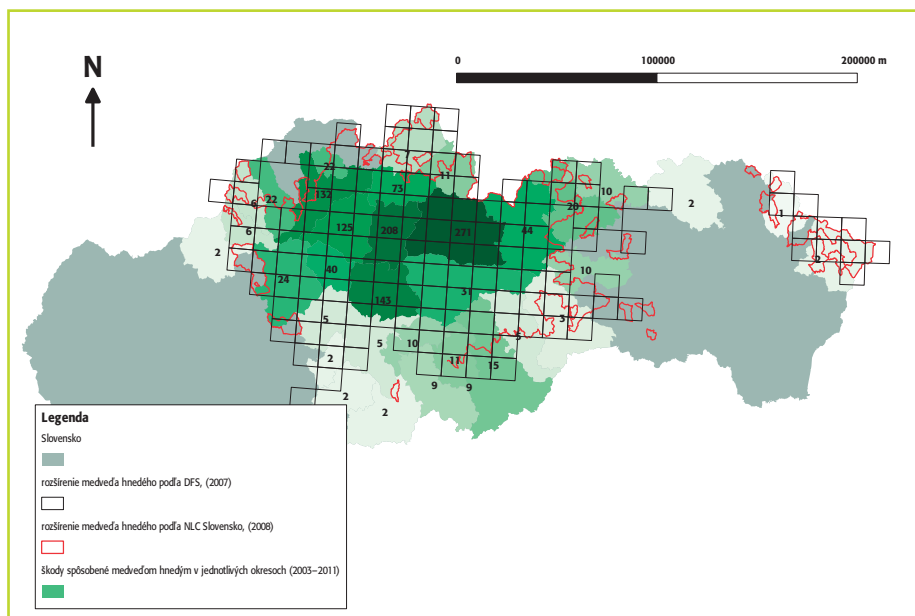
V rokoch 1980–1984 sa v celom hodnotenom území ulovilo ďalších 27 medvedov. Z toho 8 v oblasti vtedajšej CHKO Malá Fatra, 1 v CHKO Horná Orava, 10 v Lúčanskej Malej Fatre, 3 v Oravskej Magure a ďalších 5 na Kysuciach a časti Strážovských vrchov. V roku 1985 boli ulovené v CHKO Malá Fatra dva medvede, v roku 1988 jeden, následne v roku 1989 dva atď.

Súčasný výskyt

Vzhľadom na nedocenený a dlhodobý zanedbávaný terénny monitoring je aj v dnešnej dobe obtiažne bližšie charakterizovať lokálne populácie medveda v záujmovom území. Bežne používané údaje treba považovať za orientačné. Plošnou jednotkou výskytu je poľovný revír alebo kvadrát siete Databanky fauny Slovenska, avšak bez korektných počtov vzťahujúcich sa na danú plochu. Ak aj takéto čísla existujú, väčšinou sú len nepodloženým odhadom. V takomto prípade je preto vhodné použiť dopĺňajúci údaj, ktorý by spresnil poznanie o možnom trvalom osídlení, prípadne i stave lokálnej populácie. Takýmto údajom je nepochybne informácia o výskyte a predovšetkým frekvencii škôd spôsobovaných medvedom. V lokalitách s veľkou početnosťou sú škody zastúpené významnejšie ako tam, kde sa medveď vyskytne ojedinele. Reálnu predstavu o areáli trvalého výskytu tak možno získať prekryvom vyššie uvedných troch typov dát, znázornením na mape. Použitá kombinácia viacerých zdrojov údajov spresňuje nedostatky jednotlivých vrstiev, predovšetkým však vrstvy vychádzajúcej z poľovníckej štatistiky. Práve táto napr. v oblasti NP Malá Fatra vytvára polygón (poľovný revír Zázrivá a Stoh), kde medveď údajne nežije. Pochopiteľne, nie je to pravda.

Diskusia

Napriek údajovej neúplnosti je vyššie uvedený prehľad mimoriadne dôležitý. Vo vzťahu k možnosti zväčšovania areálu medveda niektorí autori uvádzajú, napr. (JAMNICKÝ 1988) alebo (VICIAN 2008), že dominantné jedince vytláčajú tie slabšie do suboptimálnych podmienok. Názor, že nárast populácie a vnútrodrohový tlak sú príčinou zväčšovania areálu medveda hnedého, si osvojila väčšina poľovníckej i laickej verejnosti. Ak by sme sa ale stotožnili s naznačenou úvahou, potom je zvláštnou tá skutočnosť, že v čase, keď populácia na Slovensku dosahovala snád' polovičnú hodnotu oproti súčasnosti, medvede relatívne často zachádzali do oblasti, kde je ich súčasný výskyt stále vzácny, prípadne nulový. Treba podotknúť, že nie len veľkosť populácie, ale tiež prítomnosť dominantných samcov má mať vplyv na vnútrodrohový tlak. Tu je celkom legitímnou otázkou, ako sa v danej dobe podieľali dominantné samce na vy-

Obrázok 2 Mapa rozšírenia medveda hnedého na Slovensku v rokoch 2007–2008 so zaznamenaným výskytom škôd spôsobených medvedom v rokoch 2003–2011

Tabuľka 2 Prehľad známych prípadov usmrtenia medveda hnedého v hodnotenej oblasti

	Malá Fatra (1995–2012)	Strážovské vrchy (1991–2012)	Kysuce (1985–2012)	Horná Orava (2005–2012)
Regulačný lov	31	5	21	9
Ochranný lov	10	1	1	2
Sebaobrana	1	–	–	–
Úhyn	6	1	2	2
Kolízia s autom	20	2	1	–
Kolízia s vlakom	7	1	–	–
Pytliactvo	3	–	–	–
SPOLU	78	10	25	13
			126	

tlačení menších jedincov, keď je známe, že v dávnejšej minulosti boli v rámci regulácie lovené predovšetkým fyzicky vyspelé, trofejovo najzaujímavejšie samce? V rokoch 1962–1979 bolo medzi ulovenými jedincami až 78 % samcov, v rokoch 1980–1984 ešte 71 % (JANÍK 1984).

Z prehľadu ďalej vyplýva, že za roky 1969–2013 bolo v celej oblasti usmrtených minimálne 164 medvedov, z toho 59 % v Krivánskej Fatre. Napriek tomuto faktoru je populácia medveda práve v tejto (i niektorých ďalších) oblastiach vyššia, ako to bolo v minulosti. Odhadovaný stav populácie v NP Malá Fatra v roku 1989 je 20 jedincov. Posledným monitoringom vykonaným v júni 2012 bolo vizuálne odsledovaných 106 medvedov. Po selekcii možných duplicit ide o hodnotu 65 ks (KALAŠ *in press*). Napriek značnej mortalite zaznamenatej v rokoch 1995–2012 (78 ks) vidíme, že je tu zjavný stúpajúci populačný trend.

Tieto okolnosti a dnešný stav naznačujú, že početnosť jedincov a ich sociálnu štruktú-

ru možno označiť za premenné, ktoré nemusia mať samostatne zásadný vplyv na zväčšovanie areálu. Pokiaľ by to neplatilo, dnes by medvede žili trvalo nie len v Javorníkoch, ale tiež v Bielych Karpatoch a v značnej časti Moravských Beskyd.

Určiť jednoznačnú príčinu, prečo sa areál trvalého výskytu medveda v sz. časti Slovenska významnejšie nerozširuje, nie je teda jednoduché. Na základe uvedených informácií možno predpokladať, že oficiálny regulačný lov nemá na túto problematiku vážnejší vplyv. Tento by sa totiž musel prejavovať podstatne výraznejšie už v minulosti. Situáciu však môže veľmi komplikovať nelegálny lov, a to hlavne na periférii areálu, kde je veľkosť populácie nízka. Odhadovať výšku nelegálneho lovu je ťažké, no napr. udalosti z roku 2012, kedy bolo v územiach Malej a Veľkej Fatry zistených 8 prípadov, ukazujú, že pytliactvo môže presahovať aj kvótu povoleného lovu, a je teda vážnou hrozbou.

Za súčasným nárastom populácie medveda v širšej oblasti NP Malá Fatra a z tohto

Nelegálny lov na okrajoch areálu oslabuje lokálne populácie a ďalšie rozširovanie druhu.

pohľadu paradoxným zastavením zväčšovania areálu treba vidieť vzájomné pôsobenie niekoľkých faktorov. Veľmi významným je dlhodobá zmena charakteru a spôsobu využívania okolitej krajiny. Viac ako 2 desaťročia dochádza k pozvoľnému zarastaniu a pustnutiu krajiny. Vytratili sa pôvodné formy obhospodarovania. Takýto priestor stráca atraktivitu pre ľudí (turistov, zberačov lesných plodov, developerov), no zaujímavým sa stáva pre mnohé druhy živočíchov, medveďa nevynímajúc. Tu nachádza dostatok kľudu, ale aj prirodzenej potravy. Čiastkové výsledky realizovaných monitoringov medveďej populácie v NP Malá Fatra to jednoznačne potvrdzujú. Oproti minulosti, kedy boli rozsiahle pasienky otvoreným priestranstvom (medveď sa mu prirodzene vyhýba), je práve toto najzreteľnejšia zmena. Otvorená a prehľadná krajina nútila medvede vyhľadávať odľahlejšie a kludnejšie lokality, čo určite prispievalo k migráciám jedincov na väčšie vzdialenosti. Dnes sa medvede posúvajú maximálne z turisticky či lesnícky vyrušovanej centrálnej časti Fatry do jej krajinársky zanedbaného predhoria, kde majú

viac kľudu a potravy. Ak porovnávame minulosť so súčasnosťou, potom si nemožno nevšimnúť tiež rozširujúcu sa potravnú ponuku. Ide o neuvážené pestovanie poľnohospodárskych kultúr, ktoré sme tu pred 20–25 rokmi nepoznali. Na miestach tradičných zemiakových polí sa nachádzajú rozsiahle lány kukurice. Na rozdiel od zemiakov práve kukurica je pre medveďa mimoriadne atraktívnou potravou s vysokou nutričnou hodnotou. V jesenných mesiacoch možno sledovať v blízkosti agrocenóz zoskupenia jedincov, ktoré v niektorých prípadoch lány neopúšťajú aj niekoľko dní. Ľahko dostupná potrava je príčinou značnej vitality populácie a jej rozmnožovacej schopnosti. Takéto podmienky tu v 70. – 90. rokoch 20. storočia neexistovali a snáď aj preto medvede častejšie ako dnes prichádzali do vzdialenejších oblastí, ku ktorým patrili aj Moravské Beskydy či Vsetínske vrchy.

Záver

Svojim príspevkom som chcel poukázať na zložitosť objasňovania populačného, no

predovšetkým areálového trendu medveďa hnedého. Dlhodobé poznatky z terénu naznačujú, že ide o celý rad zdanlivo zanedbateľných príčin, ktoré sa ale významnou mierou podpisujú pod existujúci stav. Je to najmä pustnutie krajiny, vysoká potravná ponuka, množstvo aktivít v chránenom území, pytlactvo a dopravná mortalita. Naopak regulovaný lov je pravdepodobne v tomto smere preceňovaný, čo ale neznamená, že aktuálne nastavené podmienky lovu medveďa sú na Slovensku v poriadku, práve naopak.

Fotografie Michal Kalaš
Autor je riaditeľom Správy NP
Malá Fatra

LITERATÚRA

JAMNICKÝ J. (1987): Formy komunikácie medveďa hnedého (*Ursus arctos*). Folia venatoria 17:151-165. – JANÍK M. (1982): Výskum ekológie medveďa hnedého v podmienkach jeho výskytu v Západných Karpatoch. Informátor Správy CHKO Malá Fatra, s. 37-45. – JANÍK M. (1984): Analýza vykonaného odstrelu medveďa hnedého vo veľkoplošných chránených územiach na území celého Slovenska za obdobie r. 1980–1984. Zborník prác CHKO Malá Fatra, s. 58. – JANÍK M. et al. (1986): Súčasné rozšírenie medveďa hnedého (*Ursus arctos*) v Československu. Folia venatoria 16:331-352. – KALAŠ M. (2011): Doprava a jej vplyv na populáciu medveďa hnedého v širšej oblasti Národného parku Malá Fatra. Vlastivedný zborník považia 25:206-213. – KALAŠ M. (2012a): IX. ročník monitoringu medveďa hnedého v Malej Fatre. Myslivost 60:58. – KALAŠ M. (2012b): Značkovacia aktivita medveďa hnedého (*Ursus arctos* L.) v oblasti Národného parku Malá Fatra. Zborník múzea vo Svätom Antone 20:192-203. – RANDÍK A. (1971): Rozšírenie a ochrana medveďa hnedého (*Ursus arctos*) v Československu. Československá ochrana prírody 11:231-250. – VICIAN V. (2008): Poľana – domov medveďa. Naše poľovníctvo 5:6-7.

SUMMARY

Kalaš M.: The Past and Current Brown Bear Distribution in Northwestern Slovakia

In Slovakia, the Brown Bear (*Ursus arctos*) is protected by the national law as well as by the European Union legislation. Its numbers have been increasing in the country including the Malá Fatra National Park (MFNP). In the late 1970s, the Brown Bear population was estimated at 17–18 individuals in the MFNP while in 2012 65 bears were found there. Despite general increasing in the Brown Bear abundance in Slovakia, the distribution range of the large carnivore has not been significantly changing. On the contrary, its sporadic occurrence, particularly in the Javorníky Mts. and Biele Karpaty/White Carpathians Mts., is less common than in a short time ago. At first glance, the unfavourable fact

would be caused by Brown bear hunting which has been permitted under certain conditions in Slovakia since 1962. More detailed analysis of the data related to regulatory and protective hunting and of past and current population size shows that the above relationship seems unlikely. In 1969–2012, at least 164 Brown bears were legally killed in the Malá Fatra Mts., Kysuce region, the Strážovské vrchy Hills and a part of the Horná Orava/Upper Orava region, of them up to 59% were killed in the Krivanská Fatra Mts. More likely, the reason why the Brown bear's distribution range limit has not been shifted more to the west is a landscape character and structure. The Malá Fatra Mts., Strážovské vrchy Hills and Kysucká vrchovina Highlands foothills with rich and available food provide the Brown Bear with totally new suitable habitats. On the distribution range's edge, poaching, road and railroad traffic and unsuitable infrastructure development, destroying original dispersal corridors are main threats to these remarkable animals.